

**Θέσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες
για το άρθρο 1 Δ της Σύμβασης του 1951¹**

Εκδόθηκαν στο πλαίσιο του προδικαστικού ερωτήματος του Δικαστηρίου της Βουδαπέστης για την ερμηνεία του άρθρου 12 (1) της Οδηγίας της ΕΕ για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα

Εισαγωγή

Στις 26 Ιανουαρίου 2009, το Fővárosi Bíróság (Δημοτικό Δικαστήριο Βουδαπέστης²) παρέπεμψε με προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων³ το ζήτημα της ερμηνείας του άρθρου 12 (1) (α) της Οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου της 29.4.2004 «για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους»⁴. Η διάταξη αυτή ορίζει για την εφαρμογή της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα στα πρόσωπα που «εμπίπτουν στο πεδίο του άρθρου 1Δ της Σύμβασης της Γενεύης, το οποίο αφορά την παροχή προστασίας ή συνδρομής από όργανα ή οργανισμούς των Ηνωμένων Εθνών, εκτός της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες». Το άρθρο 12 (1) (α) της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα είναι αποφασιστικής σημασίας για την ερμηνεία και την εφαρμογή του άρθρου 1Δ της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων⁵ από τα κράτη μέλη.

Τα ερωτήματα που θέτει το αιτούν δικαστήριο⁶ αφορούν στα κριτήρια αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 12 (1) (α) της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα, στις συνθήκες στις οποίες θεωρείται ότι έχουν παύσει η προστασία ή η συνδρομή άλλων υπηρεσιών του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών πλην της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες καθώς και στις συνέπειές τους για τα δικαιώματα του ενδιαφερόμενου προσώπου στο πλαίσιο της Οδηγίας.

Πρόκειται για το τρίτο προδικαστικό ερώτημα που αφορά στην ερμηνεία της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα⁷ και για τη δεύτερη υπόθεση όπου το Δικαστήριο

¹ Οι παρούσες θέσεις λαμβάνουν υπόψη το Σημείωμα που εξέδωσε η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες για την Εφαρμογή του άρθρου 1 Δ στους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες (Οκτώβριος 2009) καθώς και συζητήσεις που διεξήχθησαν με την UNRWA (Υπηρεσία Αρωγής και Έργων για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή).

² Στο εξής «αιτούν δικαστήριο».

³ Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε την παραπομπή του προδικαστικού ερωτήματος στις 15.12.2008 στο πλαίσιο κρίσης της υπόθεσης C-31/09 *Bolbol Nawras κατά Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal* (βλέπε Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, C 82/15 της 4.4.2009 σε <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:082:0015:0015:EL:PDF>).

⁴ Δημοσιευμένη στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων L 304/12 της 30.9.2004. Στη συνέχεια αποκαλούμενη «Οδηγία για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα». Για τη μεταφορά της στην ελληνική νομοθεσία βλέπε Π.Δ. 96/2008 (ΦΕΚ 152, τ. Α΄).

⁵ Έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το Ν.Δ. 3989/1959, ΦΕΚ 201, τ. Α΄.

⁶ Βλέπε στη συνέχεια το κεφάλαιο 2.

⁷ Βλέπε C- 465/07 *Elgafaji*, απόφαση της 19.2.2009, (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, C 90/3 της 18.4.2009 σε <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:090:0004:0005:EL:PDF>) και τις συναφείς υποθέσεις C-179/08 *Der Jamal*, C-178/08 *Ahmed Adem & Hamirn Mosa Rashi*, C-177/08 *Khoshnaw Abdullah*, C-176/08 *Kamil Hasan*, C-175/08 *Aydin Salahadin Abdulla* (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ C 197/3 της 2.8.2008 σε [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:197:0003:0003:EL:PDF)

των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων καλείται να διευκρινίσει την εφαρμογή συγκεκριμένης διάταξης της Σύμβασης του 1951, στο πλαίσιο του κοινοτικού *κεκτημένου* του ασύλου. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ενδιαφέρεται άμεσα για το ζήτημα αυτό αφού η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες της έχει αναθέσει την αρμοδιότητα της παροχής διεθνούς προστασίας στους πρόσφυγες και της αναζήτησης διαρκών και βιώσιμων λύσεων στο πρόβλημα τους⁸. Σύμφωνα με το Καταστατικό της, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες εκπληρώνει την εντολή της, *inter alia*, «προάγοντας τη σύναψη και την επικύρωση διεθνών συμβάσεων για την προστασία των προσφύγων, επιβλέποντας την εφαρμογή τους και προτείνοντας τροποποιήσεις»⁹. Επίσης, οι διατάξεις των άρθρων 35¹⁰ της Σύμβασης του 1951 («Σύμβαση του 1951») και II του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων¹¹ προβλέπουν την αρμοδιότητα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες να επιβλέπει την εφαρμογή του διεθνούς πλαισίου προστασίας των προσφύγων. Πρόκειται για ρύθμιση που αφορά όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ καθώς είναι συμβαλλόμενα και στα δύο προαναφερόμενα κείμενα.

Η εποπτική δικαιοδοσία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες αποτυπώνεται στο δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, και ειδικότερα με γενική αναφορά της Σύμβασης του 1951 στο άρθρο 63 (1) της Συνθήκης περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας¹², καθώς και στη Δήλωση 17 της Συνθήκης του Άμστερνταμ, που προβλέπει ότι « καθιερώνονται διαβουλεύσεις με τον Ύπατο Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (...) σε θέματα σχετικά με την πολιτική ασύλου»¹³. Αλλά και το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο υπογραμμίζει το ρόλο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Για παράδειγμα, η αιτιολογική σκέψη 15 της Οδηγίας την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα αναφέρει ότι οι διαβουλεύσεις με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες «μπορεί να παρέχουν πολύτιμες οδηγίες προς τα κράτη μέλη για τη χορήγηση ή μη του καθεστώτος πρόσφυγα σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης της Γενεύης». Η υποχρέωση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες να επιβλέπει την εφαρμογή της Σύμβασης για το Καθεστώς των Προσφύγων αποτυπώνεται επίσης στη διάταξη του άρθρου 21 της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα¹⁴ καθώς και στην πρόσφατη πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:197:0003:0003:EL:PDF).

⁸ Βλέπε το Καταστατικό του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες σε <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3628.html>

⁹ *Ibid.* παράγραφος 8 (α).

¹⁰ Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 35 παρ. 1 της Σύμβασης «αι συμβαλλόμενα χώροι ... θα διευκολύνουν το έργο αυτού της επιτηρήσεως της εφαρμογής των διατάξεων της παρούσης Συμβάσεως». Βλέπε ανωτέρω υποσημείωση 5.

¹¹ Έχει κυρωθεί με τον [Α.Ν. 389/1968 \(ΦΕΚ 125, τ.Α΄\)](#).

¹² Βλέπε Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ C 321 Ε/65 της 29.12.2006 σε <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:EL:pdf>). Το άρθρο 63 παρ.1 της Συνθήκης της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που υπογράφηκε στη Λισσαβόνα στις 13 Δεκεμβρίου 2007 ορίζει: «1. Η Ένωση αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της επικουρικής προστασίας και της προσωρινής προστασίας με στόχο να παρέχεται το κατάλληλο καθεστώς σε οποιοδήποτε υπήκοο τρίτης χώρας χρήζει διεθνούς προστασίας και να εξασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης. Η πολιτική αυτή πρέπει να συνάδει με τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951 και με το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, καθώς και με άλλες συναφείς συμβάσεις». Η Συνθήκη κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 3671/2008 (ΦΕΚ 129, τ. Α΄).

¹³ Σημείωση της επιμελήτριας: Έχει κυρωθεί με το Ν. 2691/1999 «Κύρωση της Συνθήκης του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις, καθώς και των σχετικών πρωτοκόλλων και των δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη» (ΦΕΚ 47, τ. Α΄).

¹⁴ Έχει δημοσιευθεί στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων L 326/13 της 13.12.2005. Ειδικότε-

υιοθέτηση Κανονισμού για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο¹⁵ όπου αναγνωρίζεται η τεχνογνωσία της οργάνωσης στον τομέα του ασύλου¹⁶ και προβλέπεται η συμμετοχή της, χωρίς δικαίωμα ψήφου, στο Διοικητικό Συμβούλιο της Υπηρεσίας¹⁷.

Στο προαναφερόμενο πλαίσιο η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες διατυπώνει τις θέσεις της για τα ζητήματα που τίθενται με την από 26.1.2009 προδικαστική απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου. Στο πρώτο μέρος του παρόντος εγγράφου αναλύεται η ανάγκη ερμηνείας της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και υπό το φως των κατευθυντήριων οδηγιών της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Το δεύτερο μέρος του παρόντος εγγράφου πραγματεύεται την ερμηνεία του άρθρου 1 Δ της Σύμβασης από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ενώ στο τρίτο μέρος εκτίθενται οι θέσεις της οργάνωσης για τα προδικαστικά ερωτήματα επί των οποίων καλείται να αποφανθεί το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

1. Η Οδηγία για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα και η Σύμβαση του 1951

Η Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προβλέπει ρητά την υποχρέωση συμμόρφωσης του δευτερογενούς κοινοτικού προσφυγικού δικαίου με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων¹⁸. Περαιτέρω, τα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου¹⁹ και τα σχετικά έγγραφα πολιτικής της Επιτροπής αναγνωρίζουν την

ρα, το άρθρο 21 (γ) επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να επιτρέπουν στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες «να παρουσιάζει τις απόψεις της ενώπιον των αρμόδιων αρχών, κατά την άσκηση των εποπτικών της δραστηριοτήτων βάσει του άρθρου 35 της Σύμβασης της Γενεύης, σχετικά με τις ατομικές αιτήσεις ασύλου σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας».

Σημείωση της επιμελήτριας: για τη μεταφορά της Οδηγίας στην Ελληνική νομοθεσία βλέπε Π.Δ. 90/2008 (ΦΕΚ 138, τ. Α'), όπως τροποποιήθηκε με το Π.Δ. 81/2009 (ΦΕΚ 99, τ. Α').

¹⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση για Κανονισμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο, COM (2009) 66 τελικό της 18.2.2009 (βλέπε <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0066:FIN:EL:PDF>)

¹⁶ Η παράγραφος (9) του προοιμίου της πρότασης αναφέρει «Η Υπηρεσία για να επωφεληθεί από την τεχνογνωσία και τη στήριξη της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, θα πρέπει να δρα σε στενή συνεργασία με αυτήν».

¹⁷ Η παράγραφος (14) του προοιμίου της πρότασης αναφέρει: «Για να συνδεθεί πλήρως η UNHCR με τις εργασίες της Υπηρεσίας και λαμβανομένης υπόψη της τεχνογνωσίας της σε θέματα ασύλου, η UNHCR θα πρέπει να είναι μέλος του διοικητικού συμβουλίου χωρίς δικαίωμα ψήφου». Τη συμμετοχή της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στο διοικητικό συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο ρυθμίζει η διάταξη της παραγράφου 4 του άρθρου 23 του προτεινόμενου Κανονισμού.

¹⁸ Το άρθρο 63 παρ.1 της Συνθήκης της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που υπογράφηκε στη Λισαβόνα στις 13 Δεκεμβρίου 2007 ορίζει: «1. Η Ένωση αναπτύσσει κοινή πολιτική στους τομείς του ασύλου, της επικουρικής προστασίας και της προσωρινής προστασίας με στόχο να παρέχεται το κατάλληλο καθεστώς σε οποιοδήποτε υπήκοο τρίτης χώρας χρήζει διεθνούς προστασίας και να εξασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης. Η πολιτική αυτή πρέπει να συνάδει με τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951 και με το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, καθώς και με άλλες συναφείς συμβάσεις». Η Συνθήκη κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 3671/2008 (ΦΕΚ 129, τ. Α').

¹⁹ Βλέπε την παράγραφο 13 των Συμπερασμάτων της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε (15/16.10.1999), την παράγραφο 6 του Προγράμματος της Χάνης: ενίσχυση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την παράγραφο 1 της Πράσινης Βίβλου της Επιτροπής σχετικά με το μέλλον του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (COM (2007) 301 τελικό, 6.6.2006), την παράγραφο 1.1 του εγγράφου της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Σχέδιο Πολιτικής για το Άσυλο: μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της προστασίας σε όλη την ΕΕ (COM (2008) 360, 17.6.2008). Το σχέδιο πολιτικής αναγνωρίζει το θεμελιώδη ρόλο που διαδραματίζει η Σύμβαση του 1951 στις ισχύουσες διατάξεις της Συνθήκης και σε όσες υιοθετήθηκαν με τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, που υιοθετήθηκε στις 16.10.2008, όπου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου επαναβεβαιώνει ότι «κάθε δικωκόμενος αλλοδαπός δικαιούται να λαμβάνει βοήθεια και προστασία στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δυνάμει της Σύμβασης της Γενεύης [...]», Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετα-

υπεροχή της Σύμβασης του 1951 επιβεβαιώνοντας ότι το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου πρέπει να στηριχθεί στην «ολοκληρωμένη και πλήρη» εφαρμογή της. Επομένως, πρέπει να είναι σύμφωνη με τη Σύμβαση η μεταφορά της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα στην εθνική νομοθεσία όλων των κρατών μελών της ΕΕ, που είναι συμβαλλόμενα στη Σύμβαση του 1951²⁰.

Η Οδηγία για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα αναγνωρίζει ότι η Σύμβαση του 1951 «αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του διεθνούς νομικού καθεστώτος για την προστασία των προσφύγων»²¹ και ορίζει ότι είναι σκόπιμη η θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων γιατί διασφαλίζουν τον «πλήρη σεβασμό (...) του δικαιώματος ασύλου»²² και καθοδηγούν τα κράτη μέλη στην εφαρμογή της Σύμβασης του 1951²³. Ορισμένες διατάξεις της Οδηγίας αναπαράγουν σχεδόν αυτολεξεί το κείμενο της Σύμβασης του 1951²⁴. Συνεπώς, ένας από τους στόχους της Οδηγίας είναι αφενός να διασφαλίσει τη συμμόρφωση με τη Σύμβαση του 1951 και αφετέρου να συμβάλει στην πλήρη εφαρμογή της.

Οι προαναφερόμενες εκτιμήσεις και η ανάγκη ερμηνείας και εφαρμογής της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 είναι βαρύνουσας σημασίας στο πλαίσιο του άρθρου 12 (1) (α) αφού αυτή η διάταξη αναφέρεται ρητά στο άρθρο 1 Δ της Σύμβασης του 1951 για να καθορίσει το πεδίο εφαρμογής της *ratione personae* και *materiae*²⁵.

Γενικότερα, για την ερμηνεία των διατάξεων του κοινοτικού κερκτημένου του ασύλου πρέπει να ληφθούν υπόψη τα Πορίσματα της Εκτελεστικής Επιτροπής του Προγράμματος του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες καθώς και το Εγχειρίδιο της Ύπατης Αρμοστής του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες για τα Κριτήρια και τις Διαδικασίες Καθορισμού του Καθεστώτος των Προσφύγων²⁶ και οι μεταγενέστερες κατευθυντήριες οδηγίες για τη διεθνή προστασία που έχει εκδώσει η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες²⁷. Τα κείμενα αυτά που περιέχουν κατευθυντήριες οδηγίες για την ερμηνεία και την εφαρμογή της Σύμβασης του 1951 άσκησαν σημαντική επιρροή στη σύνταξη της Οδηγίας. Εκτός από τη Σύμβαση του 1951, η αιτιολογική έκ-

νάστευση και το Άσυλο, βλέπε έγγραφο 12440/08, 16.10.2008 σε <http://register.consilium.europa.eu/pdf/el/08/st13/st13440.el08.pdf>.

²⁰ Για τα σχόλια της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες βλέπε <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4200d8354.html>. Βλέπε επίσης, Gil Bazo M-T., Refugee Status and Subsidiary Protection under EC Law, The EC Qualification Directive and the Right to be Granted Asylum, in A. Baldaccini, E. Guild and Helen Toner (eds), *Whose freedom, security and justice?: EU Immigration and asylum law and policy*, Oxford: Hart, 2007, pp. 229 – 264.

²¹ Παράγραφος 3 του Προοιμίου της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα.

²² Παράγραφος 10 του Προοιμίου της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα.

²³ Παράγραφος 16 του Προοιμίου της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα.

²⁴ Για παράδειγμα το άρθρο 2 (γ) της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα αναπαράγει σχεδόν αυτολεξεί το άρθρο 1 (Α) της Σύμβασης του 1951.

²⁵ Πρόκειται για μια από τις ελάχιστες διατάξεις της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα που παραπέμπει ρητά σε ειδικότερη διάταξη της Σύμβασης του 1951 για τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής της. Παρόμοιες είναι οι διατάξεις των άρθρων 14 παρ. 6 και 25 της Οδηγίας που αναφέρονται σε κάποια δικαιώματα που αναγνωρίζει στους πρόσφυγες η Σύμβαση του 1951 και στο Παράρτημα της Σύμβασης για τα Ταξιδιωτικά Έγγραφα αντίστοιχα.

²⁶ Για το Εγχειρίδιο βλέπε σε <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3314.html>

²⁷ Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες εκδίδει κατευθυντήριες οδηγίες στο πλαίσιο της εντολής της, όπως ορίζεται στο Καταστατικό του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, σε συνδυασμό με το άρθρο 35 της Σύμβασης του 1951. Οι κατευθυντήριες οδηγίες, συμπεριλαμβανομένων όσων έχει εκδώσει για την Παύση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα, συμπληρώνουν το Εγχειρίδιο για τα Κριτήρια και τις Διαδικασίες Καθορισμού του Καθεστώτος του Πρόσφυγα και αποτελούν εργαλείο νομικής ερμηνευτικής καθοδήγησης για τις κυβερνήσεις, τους νομικούς, τους κριτές των αιτημάτων ασύλου, τους δικαστές καθώς και το προσωπικό της οργάνωσης.

θεση της πρότασης της Επιτροπής²⁸ παραθέτει το Εγχειρίδιο και τα Πορίσματα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες²⁹.

2. Σχόλια της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες επί των προδικαστικών ερωτημάτων που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα τέθηκαν στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων:

«Για την εφαρμογή του άρθρου 12, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου:

1) Πρέπει να θεωρηθεί ότι ένα πρόσωπο απολαύει της προστασίας και της συνδρομής οργάνου των Ηνωμένων Εθνών αποκλειστικά και μόνον επειδή το πρόσωπο αυτό έχει δικαίωμα στην εν λόγω συνδρομή ή προστασία ή είναι αναγκαίο να κάνει πράγματι χρήση της εν λόγω προστασίας ή συνδρομής;

2) Υποδηλώνει η παύση της προστασίας ή της συνδρομής του οργάνου τη διαμονή εκτός της περιοχής επιχειρήσεων του οργάνου, την παύση των δραστηριοτήτων του οργάνου, τη λήξη της δυνατότητας του οργάνου αυτού να παρέχει προστασία ή συνδρομή ή, ενδεχομένως, αντικειμενικό κώλυμα εξαιτίας του οποίου το πρόσωπο που έχει δικαίωμα στην προστασία ή στη συνδρομή δεν μπορεί να κάνει χρήση αυτών;

3) Έχει η δυνατότητα επικλήσεως της οδηγίας την έννοια της αναγνώρισης του καθεστώτος πρόσφυγα ή, ανάλογα με την επιλογή του κράτους μέλους, της χορηγήσεως μιας εκ των δύο μορφών προστασίας που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας (το καθεστώς πρόσφυγα και η χορήγηση της επικουρικής προστασίας) ή, ενδεχομένως, καμίας από αυτές κατά αυτόματο τρόπο, αλλά απλώς και μόνον της εντάξεως στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας;».

Η διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 12 της Οδηγίας ορίζει:

«1. Υπήκοος τρίτης χώρας η ανιθαγενής αποκλείεται από το καθεστώς πρόσφυγα εφόσον:

α) εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 1Δ, της σύμβασης της Γενεύης, το οποίο αφορά την παροχή προστασίας ή συνδρομής από όργανα ή οργανισμούς των Ηνωμένων Εθνών, εκτός της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Σε περίπτωση που η εν λόγω προστασία ή συνδρομή έχει παύσει για οποιοδήποτε λόγο, χωρίς να έχει διευθετηθεί οριστικά η κατάσταση των προσώπων αυτών σύμφωνα με τα οικεία ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, τα πρόσωπα αυτά θα δικαιούνται αυτοδικαίως τα ευεργετήματα της παρούσας οδηγίας».

Η διάταξη του άρθρου 1Δ της Σύμβασης του 1951 ορίζει:

«Η Σύμβασις αυτή δεν εφαρμόζεται επί προσώπων άτινα απολαύουν σήμερον προστασίας ή συνδρομής παρεχομένης ουχί υπό του Υπάτου Αρμοστού των Ηνωμένων Εθνών.

Όταν η ως άνω προστασία ή συνδρομή παύση παρεχομένη δι' οιαδήποτε αιτίαν χωρίς συγχρόνως να έχη οριστικώς ρυθμισθή η τύχη των προσώπων τούτων, συμφώνως προς τα υπό της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών ληφθείσας σχετικές αποφάσεις, τα πρόσωπα ταύτα θα απολαύουν αυτομάτως των εκ της Συμβάσεως ταύτης απορροεόντων ευεργετημάτων».

[Οι θέσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες για την Εφαρμογή του Άρθρου 1Δ της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων](#) εκτίθενται στο σχετικό

²⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών και των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους /COM/2001/0510 τελικό - CNS 2001/0207, δημοσιευμένη σε *Επίσημη Εφημερίδα* αριθ. 051 Ε της 26/02/2002 σ. 0325 – 0334.

²⁹ Η κοινή θέση της 4ης Μαρτίου 1996, που καθόρισε το Συμβούλιο βάσει του άρθρου Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την εναρμονισμένη εφαρμογή του ορισμού του «πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 1 της Σύμβασης της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951 περί του καθεστώτος των προσφύγων (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 063 της 13/03/1996 σ. 0002 – 0007) που αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Πρόσφυγα αναγνωρίζει ότι το Εγχειρίδιο είναι ανεκτίμητης αξίας για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα από τα κράτη μέλη.

Σημείωμα που εκδόθηκε τον Οκτώβριο του 2009. Υπό το φως αυτού του Σημειώματος απαντώνται τα προδικαστικά ερωτήματα που τέθηκαν στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

2.1. Απόλαυση προστασίας ή συνδρομής (Ερώτημα 1)

Πρέπει να θεωρηθεί ότι ένα πρόσωπο απολαύει της προστασίας της και της συνδρομής οργάνου των Ηνωμένων Εθνών αποκλειστικά και μόνον επειδή το πρόσωπο αυτό έχει δικαίωμα στην εν λόγω συνδρομή ή προστασία ή είναι αναγκαίο να κάνει πράγματι χρήση της εν λόγω προστασίας ή συνδρομής;

Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ερμηνεύει το άρθρο 1 Δ της Σύμβασης του 1951 λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνον το γράμμα αυτής της διάταξης αλλά και τη γενική αρχή του διεθνούς δικαίου, που έχει αναγνωρίσει το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, κατά την οποία η συνθήκη πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τους κανόνες ερμηνείας που έχει κωδικοποιήσει η Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών³⁰. Έτσι, προκειμένου να καθορισθεί το προσωπικό και αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 1 Δ λαμβάνονται υπόψη το κείμενο και η συνήθης έννοια των όρων που περιέχει, ο σκοπός και το αντικείμενο της Σύμβασης του 1951 καθώς και ο γενικότερος ιστορικός σκοπός και το πλαίσιο της υιοθέτησής της και οι μεταγενέστερες εξελίξεις³¹.

Κατά την άποψη της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες τα πρόσωπα που εμπíπτουν σήμερα στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 Δ της Σύμβασης του 1951 και άρα του άρθρου 12 (1) της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα είναι οι ακόλουθες δύο κατηγορίες Παλαιστινίων προσφύγων³²:

α) Οι Παλαιστίνιοι που είναι «Παλαιστίνιοι πρόσφυγες» κατά την έννοια της από 11.12.1948 υπ' αριθμ. 194 (III) Απόφασης και των μεταγενέστερων Αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ και λόγω της αραβο-ισραηλινής σύρραξης του 1948 εκτοπίστηκαν από τα εδάφη της Παλαιστίνης που αποτελούν επικράτεια του Ισραήλ και έκτοτε αδυνατούν να επιστρέψουν σ' αυτά.

β) Οι Παλαιστίνιοι που δεν εμπíπτουν στην προαναφερόμενη παράγραφο (α) και χαρακτηρίζονται «εκτοπισμένοι» κατά την έννοια της από 4.7.1967 υπ' αριθμ. 2252 (ES-V) Απόφασης και των μεταγενέστερων Αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. και λόγω της αραβο-ισραηλινής σύρραξης του 1967 εκτοπίστηκαν από τα εδάφη της Παλαιστίνης που κατέχει από το 1967 το Ισραήλ και έκτοτε αδυνατούν να επιστρέψουν σε αυτά.

Στις προαναφερόμενες ομάδες δεν εμπíπτουν μόνον όσοι εκτοπίστηκαν εξαιτίας των εχθροπραξιών του 1948 και του 1967 αλλά και οι απόγονοί τους. Σημειώνεται ότι το άρθρο 1 Δ

³⁰ Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει αποφανθεί ότι «για την ερμηνεία μιας διατάξεως του κοινοτικού δικαίου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και οι στόχοι που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος» (βλέπε υπόθεση C-223/98, *Adidas*, παράγραφος 23 – Υπόθεση 191/99, *Kvaerner*, παράγραφος 30 – Υπόθεση C-315/00, *Maierhofer*, παράγραφος 27).

³¹ Η διάταξη του άρθρου 31 παρ. 1 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (Ν.Δ. 402/1974, ΦΕΚ 141, τ. Α') ορίζει ότι «η συνθήκη δέον να ερμηνεύηται καλή τη πίστει συμφώνως προς την συνήθην έννοιαν ήτις δίδεται εις τους όρους της συνθήκης, εν τω συνόλω αυτών και υπό το φως του αντικειμένου και του σκοπού της». Επομένως, η αποσαφήνιση της συνήθους έννοιας των όρων πρέπει να λαμβάνει υπόψη και άλλα στοιχεία ερμηνείας και να μην είναι αόριστη. Η διάταξη του άρθρου 32 της Σύμβασης της Βιέννης επιτρέπει «την προσφυγή σε συμπληρωματικά μέσα ερμηνείας, περιλαμβανομένων των προπαρασκευαστικών της συνθήκης εργασιών, προκειμένου να επιβεβαιωθεί η έννοια η προκύπτουσα εκ της εφαρμογής του άρθρου 31 ή προκειμένου να προσδιορισθεί η έννοια, εν περιπτώσει καθ' ην η κατά το άρθρον 31 ερμηνεία: α) αφήνει την έννοιαν ασαφή ή αφανή, β) οδηγεί εις αποτέλεσμα το οποίον τυγχάνει προδήλως άτοπον ή παράλογον».

³² Βλέπε την παράγραφο 4 του Σημειώματος σε <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4add77d42.html>

δεν εφαρμόζεται στους Παλαιστίνιους που πληρούν τις προϋποθέσεις εφαρμογής των άρθρων 1Γ, 1Ε ή 1ΣΤ της Σύμβασης, ακόμα και όταν χαρακτηρίζονται «Παλαιστίνιοι πρόσφυγες» και / ή «εκτοπισμένοι» και το καθεστώς τους δεν έχει ρυθμιστεί οριστικά σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών³³.

Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες θεωρεί ότι τα προαναφερόμενα πρόσωπα που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 Δ ευρισκόμενα στις περιοχές της επιχειρησιακής δράσης της UNRWA (Υπηρεσίας Αρωγής και Έργων για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή) «απολαύουν σήμερα προστασίας ή συνδρομής παρεχομένης ουχί υπό του Ύπατου Αρμοστού των Ηνωμένων Εθνών» κατά την έννοια της παραγράφου 1 του άρθρου 1Δ³⁴.

2.2. Παύση της προστασίας ή της συνδρομής (Ερώτημα 2)

Υποδηλώνει η παύση της προστασίας ή της συνδρομής του οργάνου τη διαμονή εκτός της περιοχής επιχειρήσεων του οργάνου, την παύση των δραστηριοτήτων του οργάνου, τη λήξη της δυνατότητας του οργάνου αυτού να παρέχει προστασία ή συνδρομή ή, ενδεχομένως, αντικειμενικό κώλυμα εξ αιτίας του οποίου το πρόσωπο που έχει δικαίωμα στην προστασία ή στη συνδρομή δεν μπορεί να κάνει χρήση αυτών;

Η έκφραση «δι' οιαδήποτε αιτίαν» της παραγράφου 2 του άρθρου 1 Δ της Σύμβασης του 1951 πρέπει να ερμηνευθεί στο πλαίσιο όπου εντάσσεται και σύμφωνα με το σκοπό και το αντικείμενο του άρθρου αυτού, που είναι η διασφάλιση της συνέχειας, γεωγραφικής και / ή χρονικής, της προστασίας και της συνδρομής που παρέχονται στους Παλαιστίνιους πρόσφυγες.

Σήμερα, η UNRWA συνεχίζει να παρέχει προστασία και συνδρομή στους Παλαιστίνιους πρόσφυγες που βρίσκονται στις περιοχές της επιχειρησιακής δράσης της. Επομένως, για τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες που ζουν στις προαναφερόμενες περιοχές δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει παύσει, κατά την έννοια της παραγράφου 2 του άρθρου 1Δ, αυτή η προστασία ή συνδρομή. Όμως, εάν κάποιος Παλαιστίνιος πρόσφυγας αναχωρήσει από αυτές τις περιοχές, παύει η προαναφερόμενη προστασία ή συνδρομή, με την έννοια ότι απολαμβάνει αυτομάτως (*ipso facto*) τα ευεργετήματα της Σύμβασης του 1951³⁵.

Εάν όμως ο προαναφερόμενος πρόσφυγας επιστρέψει στις περιοχές της επιχειρησιακής δράσης της UNRWA δικαιούται να απολαμβάνει τα οφέλη της Σύμβασης του 1951 έως ότου απομακρυνθεί σε αυτές. Με την επιστροφή του δεν υπάγεται πλέον στο πεδίο εφαρμογής της

³³ Ibid.

³⁴ Βλέπε παράγραφο 8 του Σημειώματος (ανωτέρω υποσημείωση 439). Οι «Παλαιστίνιοι πρόσφυγες» δικαιούνται «να εγγραφούν στο Σύστημα Καταγραφής της UNRWA και να απολαμβάνουν τις υπηρεσίες της UNRWA» ενώ η UNRWA «παρέχει τις υπηρεσίες της σε μη καταγεγραμμένα πρόσωπα που εκτοπίστηκαν λόγω του πολέμου του 1967 και των μεταγενέστερων εχθροπραξιών» (βλέπε UNRWA, «Consolidated Eligibility and Registration Instructions», 2009). Μέσω της UNRWA (<http://www.un.org/unrwa/contact/index.htm>) μπορεί να επαληθευθεί η καταγραφή των ενδιαφερομένων ως «Παλαιστίνιων προσφύγων» ή ως προσώπων που έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες της. Όμως, υπογραμμίζεται ότι παρότι η καταγραφή και / ή η καταχώρηση στο σύστημα της UNRWA μπορεί να διευκολύνει τον ενδιαφερόμενο να αποδείξει την υπαγωγή του στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 Δ της Σύμβασης του 1951, το στοιχείο αυτό δεν είναι αποφασιστικής σημασίας. Και τούτο για δύο λόγους. Πρώτον, όπως αναφέρεται στην παράγραφο 4 του παρόντος Σημειώματος δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 Δ, ακόμα και αν είναι «Παλαιστίνιοι πρόσφυγες» ή «εκτοπισμένα πρόσωπα» των οποίων το καθεστώς δεν έχει ρυθμιστεί οριστικά σύμφωνα με τις σχετικές αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης, όσοι πληρούν τις προϋποθέσεις των άρθρων 1Γ, 1Ε ή 1ΣΤ της Σύμβασης του 1951. Δεύτερον, η UNRWA δεν καταγράφει και δεν παρέχει υπηρεσίες σε όλα τα πρόσωπα που είναι «Παλαιστίνιοι πρόσφυγες» ούτε παρέχει υπηρεσίες σε όλα τα πρόσωπα που «εκτοπίστηκαν λόγω του πολέμου του 1967 και των μεταγενέστερων εχθροπραξιών».

³⁵ Βλέπε παράγραφο 8 του Σημειώματος (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4add77d42.html>), συμπεριλαμβανομένης της υποσημείωσης 12 για τους Παλαιστίνιους που ουδέποτε διέμεναν στις περιοχές της επιχειρησιακής δράσης της UNRWA.

παραγράφου 2 του άρθρου 1 Δ αλλά σε αυτό της παραγράφου 1 του ίδιου άρθρου, δηλαδή δεν δικαιούται πλέον να απολαμβάνει τα οφέλη της Σύμβασης του 1951 ακόμη και εάν συνεχίζει να θεωρείται πρόσφυγας. Τούτο όμως δεν ισχύει στην περίπτωση «εκτοπισμένου προσώπου» που δεν είναι «Παλαιστίνιος πρόσφυγας»³⁶ και επιστρέφει στα Κατεχόμενα από το Ισραήλ από το 1967 Εδάφη, αφού ενδέχεται να απωλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα και επομένως να μην υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 Δ³⁷.

Επομένως, μετακινούμενος από και προς τις περιοχές της επιχειρησιακής δράσης της UNRWA, ο ενδιαφερόμενος κινείται μεταξύ των πεδίων εφαρμογής των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 1 Δ της Σύμβασης, ανεξάρτητα από τους λόγους που τον ανάγκασαν να αναχωρήσει ή να επιστρέψει στις προαναφερόμενες περιοχές.

2.3. Ευεργετήματα (επικλήση) της Οδηγίας (Ερώτημα 3)

Έχει η δυνατότητα επικλήσεως της οδηγίας την έννοια της αναγνώρισεως του καθεστώτος πρόσφυγα ή, ανάλογα με την επιλογή του κράτους μέλους, της χορηγήσεως μιας εκ των δύο μορφών προστασίας που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας (το καθεστώς προφυγα και η χορήγηση της επικουρικής προστασίας) ή, ενδεχομένως, καμίας από αυτές κατά αυτόματο τρόπο, αλλά απλώς και μόνον της εντάξεως στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας;

Τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της παραγράφου 2 του άρθρου 1 Δ απολαύουν *ipso facto* (αυτομάτως) τα ευεργετήματα της Σύμβασης του 1951, εφόσον η υπόθεσή τους δεν πληροί τις προϋποθέσεις των άρθρων 1Γ, 1 Ε και 1 ΣΤ της Σύμβασης. Δεν απαιτείται ειδικότερος καθορισμός του βάσιμου και δικαιολογημένου φόβου δίωξης κατά την έννοια του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951. Η έκφραση «ευεργετήματα της Σύμβασης του 1951» παραπέμπει στα κριτήρια της μεταχείρισης που τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να επιφυλάσσουν στους πρόσφυγες σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 2 έως 34 της Σύμβασης αυτής.

Επομένως, κατά την άποψη της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες το πρόσωπο που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της παραγράφου 2 του άρθρου 1 Δ της Σύμβασης του 1951 δικαιούται αυτομάτως (*ipso facto*) να αναγνωριστεί πρόσφυγας δυνάμει της Οδηγίας για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα και να απολαμβάνει τη μεταχείριση που προβλέπουν για τους πρόσφυγες οι σχετικές διατάξεις της Οδηγίας.

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

Οκτώβριος 2009

³⁶ Τούτο ισχύει για τα πρόσωπα της κατηγορίας που αναφέρεται στο σημείο (β) του κεφαλαίου 2.1 ανωτέρω.

³⁷ Βλέπε παράγραφο 10 του Σημειώματος (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4add77d42.html>).